

juttatásként értelmezni. A labdarúgás felfokozott politikai fontossága (ami mértékét tekintve mindenképpen új jelenség az 1945 előtti időszakhoz képest) persze azzal járt, hogy az 1954-es, elvesztett világbajnoki döntő is politikai színezetet öltött: a mérkőzés után tömegtüntetések robbantak ki, amelyeket csak nagy nehézségek árán sikerült leverni. A Kádár-korszak elitjének a sporthoz való viszonyáról már jóval kevesebbet tudhatunk meg, az erről szóló részben is főleg az aranycsapat renitenseiről (Czibor, Puskás, Bozsik) olvashatunk. Természetesen szóba kerül, hogy Kádár János Vasas-szurkoló volt, ami hozzátartozott munkásimázsához. Erős túlzás azonban ennek alapján egyenesen „piros-kék korszakról” (150. old.) beszélni. Talán szimbolikus, hogy a Vasas első labdarúgó-bajnokságát éppen 1957-ben nyerte, és 1966-ig még négyszer lett első, ezt követően azonban már csak egyszer, 1977-ben. A Kádár-korszak labdarúgásában sokkal nagyobb szerepet játszott a Fradi, a Dózsa – és a Honvéd, mint „Kádár csapata”.

A kötet a „munkáshatalomnak” a munkásokhoz való viszonyáról a focin kívül is ejt szót, ám a kérdést a sztálinovistákra szűkíti le, akiket olyan „virtuális” csoportként definiál, „amely a munkásság jólétét és hatalmát szimbolizálta” (156. old.), ám még kiemelt és kivételezett helyzetében is messze állt az elit életszínvonalától. (A Kádár-korszakban a személyek helyett inkább a kollektívákat, a szocialista brigádokat dicsőítették.) A fizikai munkások (a melósok) a rendszer által biztosított juttatásokban, például a lakáshoz jutás terén hátrányban voltak a funkcionáriusokhoz képest. A rendszer által hirdetett és bizonyos mértékig valóban érvényesített egyenlősítést az elit magára nézve nem tekintette kötelezőnek. Jogot formált a tágas, tömegektől távol lévő villákra, mint ahogy a felső vezetők és családtagjaik által látogatott Váci utcai divatszalonok sem a kommunista aszkézis kifejezői voltak. A nyilvánvaló ellentmondás miatt az elit „szegénylős” volt, úri mintákat követő társasági életét a nyilvánosság teljes kizárásával élte: ez a társaság nem jelent meg a közönség előtt, összejöveteleit nem

verték nagydobra, pusztán létét is titkolták a nyilvánosság előtt.

Paradox módon a könyv történetei az elitről és a rendszerről megszűntetik ezt az ellentmondást, miután a fő viszonyítási pontot kikezdi, lényegében meg is semmisítik. Bár Majtényi *expressis verbis* nem mondja ki, ez a rendszer nem volt munkásállam, elítje pedig sokkal inkább tekinthető polgárnak, mint munkásnak. A vezetés jobbára (kis)polgári származásúakból állt: jellemző, hogy az élmunkások közül egyedül karriert csináló Horváth Ede, a pártvezetés második vonalába bekerülve – munkásszármazásúként –, kívülről jövőnek számított. Az elit életvitele is polgári volt, a hagyományos középosztályi szokásokat, divatot követte a lakás, az öltözködés stb. terén is. (Az ezzel kapcsolatos Széleányi Iván-idézet szerintem sokkal fontosabb annál, hogy egy végjegyzetben bújjon meg [293. old.]) Az elit gondolkodásában a középosztályra jellemző régi beidegződések, sémák működtek, gondoljunk a zsidó – nem zsidó megkülönböztetésre, vagy arra a törekvésre, hogy „jó” (azaz kismemesi, katonatiszti) származást kreáljanak egyes pártvezetőknek. Tagjai bizonyos helyzetekben maguk is hangoztatták polgári öntudatukat, mint például Vas Zoltán 1956-ban. A kötet még arra is hoz példát, hogy a „kívülállók”, a „nép”, a „társadalom” is polgárnak (konkrétan „bűdös burzsujnak”) tartotta a vezetőket (193–194. old.). Ezen igazából nincs mit csodálkozni: a termelőeszközöket birtokló pártállam (mint „össztökés”) vezetői kváziburzsóá, azaz polgári feladatokat láttak el, így nem furcsállhatjuk, ha ez a kváziburzsóázia korábbi polgári mintákat követett.

Majtényi György munkájának a jelentőségét abban látom, hogy lehetővé teszi a diktatúra jellegének, „a kommunista” és „a szocialista” jelentésének újragondolását. Az egykori pártszékház üléstermét díszítő, *Munkásállam* című falikép valóban az egész rendszer szimbólumának tekinthető, ám nemcsak „az ország közelemlőjére figyelmeztet” (208. old.), hanem ennek az újragondolásnak a szükségességére is.

Kuti Éva: Az önzés iskolája?

VÁLLALATI MECENATÚRA –
CSR KÖRNYEZETBEN

Nonprofit Kutatócsoport, Bp., 2010. 205 old.

Az NP (olvasd, nonprofit) rövidítés büszkén feszít Kuti Éva könyvének gerincén, mintha a cím önmagában nem volna elegendő, és további nyomatékosításra lenne szükség a tartalmat illetően. A Nonprofit Kutatócsoport láthatóan megtanult egyet s mást az eddigi tizennégy könyv publikálása során – például azt, hogy a *homo oeconomicus* viselkedését különféle peremfeltételek mellett elemző közgazdasági könyvek és tanulmányok tengerében nagy jelentősége lehet minden kis rövidítésnek, amely a nonprofit szektor létezésére, meghatározó összefüggéseire stb. hívja fel a figyelmet. (Emlékeztetőül: a nonprofit szektor fogalmába azon egyéni vagy intézményi tevékenységeket soroljuk, amelyeket nem lehet a profitmaximalizálás vagy a költségminimalizálás függvényeivel leírni.) A kutatócsoport tizenötödik kiadványában Kuti a kulturális intézmények életében meghatározó jelentőségű vállalati mecenatúrát, különösen a nagyvállalati kultúratámogatást vizsgálja. (S mint a későbbiekben látni fogjuk, a fentebb említett nyomatékosításra valóban szükség volt.)

A puha fedélű könyv címe – *Az önzés iskolája?* – figyelemfelkeltő és gondolkodásra késztető, ámde meghökkenítő is egyben, mivel a szektort általában az önzetlenséggel azonosítják. E sorok írója például viszonylag hosszasan gondolkodás után sem tudta értelmezni a címben szereplő kérdést – sem a nonprofit szektorral, sem a vállalati kultúratámogatással vagy a környezettudatos gazdálkodással összefüggésben. (Az „önzés iskolája” helyett talán találébb lenne a „hiúság vására” kifejezés.) Az alcímben feltüntetett CSR rövidítés – *Corporate Social Responsibility* – egyértelműen kijelöli a megcélzott olvasói csoportot, vagyis azon sokaságot, amelynek tagjai

ismerik a CSR jelentését – a vállalati társadalmi felelősségvállalás fogalmát. A szerző szándéka, hogy kutatása az empirikus ismeretek gyarapítása mellett a gyakorlatban is hasznosítható következtetésekhez vezessen. A példányszámból (1000) is arra a kevésbé meglepő következtetésre juthatunk, hogy könyve a bennfenteknek – „nonprofitos” kulturális intézmények munkatársainak, a kultúra állami igazgatásában dolgozóknak, továbbá a társadalomtudományok – elsősorban a szociológia – iránt érdeklődőknek, illetve művelőiknek készült.

A könyv szerkezeti magját két, 2007-ben, illetve 2009-ben nagyvállalati körben készített reprezentatív felmérés alkotja. Az első a kultúrátámogatási gyakorlatukat, a második a világgazdasági válságnak a támogatási hajlandóságukra gyakorolt hatását próbálta feltérképezni. A szerző e két felmérés eredményei köré szervezte mondanivalóját: egyrészt kultúra- és művelődéstörténeti munkák segítségével a történelmi valóságban próbálja fellelni a vállalati kultúrátámogatás hagyományait, „előképeit”; másrészt 200 magyar nagyvállalat (az ún. top200) internetes honlapjának elemzésével a reprezentatív felmérések kvantitatív eredményeit kvalitatív következtetésekkel gazdagítja. A könyv összefoglaló, záró fejezetében (ha egyáltalán) a társadalmi felelősségvállalás és a kultúrátámogatás összefüggéseit próbálta feltárni.

Az adományok, felajánlások illuztratív jellegű felsorolása a tágabb környezet, a társadalmi hagyományok bemutatását és egyben a vállalati mecenatúra fogalmi tisztázását szolgálja. A történeti előképek: „A kultúrátámogatás egész XIX. századi történetében kivételesnek számított a Murányi Vasbánya Társaság nagy összegű adománya [...] a pesti magyar színház építésére”; „1835-ben Lugoson avatták Liszka Antal köztérverő mester színházát, amely táncteremül is szolgált, s kb. 400 néző befogadására volt alkalmas” – idézi Kuti a színház-történészt, s megemlékezik gróf Széchenyi István akadémiát alapító felajánlásáról is (23. és 26. old.; Kerényi Ferenc [szerk.]: *Magyar Színház-történet 1790–1873*. Akadémiai, Bp., 1990).

Bármennyire érdekesek is azonban a bemutatott esetek, vállalati kultúrátámogatásról történeti távlatban valójában csak az egyéni és a vállalati vagyoni elkülönítésének, az egyéni vállalkozás jogi kereteinek – a korlátolt felelősségű társasági formának – a kialakítása után beszélhetünk.

A történeti „előképek” szinte óhatatlanul felidéznek az olvasóban a mesebeli kalapács esetét, a kalapácsét, amely mindenben szöveget látott. A módszertan nyelvére lefordítva ez teleologikus megközelítést jelent a történeti események bemutatásában, leírásában. Némi túlzással: az osztályöntudatra ébredt reformnemesség szakadatlanul dolgozik a közös érdekében, többek között adományoz, támogatja a kultúrát és a művészeket, és dolgozik önmaga polgári átalakulásán. Természetesen, a módszertant érintő kritika nagyjából a Kuti által idézett történeti munkák szerzőit illeti.

„[A] XIX. század első felében – foglalja össze a szerző – a vállalkozói réteg bekapcsolódott a kultúra támogatásába, s ezzel megtette az első lépéseket a vállalati mecenatúra kialakulásának útján. Kevés kivétellel a támogatás minden olyan formájának előképei megjelentek, amelyről a szakirodalomban (Török, 2005) olvashatunk.” (26. old.) Továbbá, egy évszázaddal később: „[L]evonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a magyarországi kapitalizmus fejlődésének első, az 1940-es évek közepén záruló szakaszában a kultúrátámogatásnak két meghatározó összetevője alakult ki: [1] a vállalatok tulajdonosai és vezető tisztségviselői által gyakorolt, jórészt saját jövedelmükből megvalósított magánmecenatúra; [2] a munkavállalók művelődését szolgáló és az ipartörténeti emlékek megőrzését biztosító kulturális intézmények vállalati forrásokból közvetlenül finanszírozott létrehozása és fenntartása.” (30. old.).

A vállalati kultúrátámogatás fogalmába sorolja a szerző a második világháború előtti és utáni munkásművelődés intézményeit, még ha határt húz is a két időszak között. Az önképzőköröket, dalárdákat vagy a könyvtárak megszervezését és fenntartását azonban nehezen lehet a mecenatúra kategóriájába gyömöszöl-

ni, annak ellenére, hogy ezeket a nagyobb társaságok többnyire jelentős támogatásban részesítették. Az önképzés, a munkásművelődés intézményei sokkal inkább a munkások, munkavállalók szervezetségi fokának, szakszervezetbe tömörülésének függvényében alakultak, némi késéssel követve az Európa nyugati felében a XX. század fordulójára már meggyökeresedett gyakorlatot. Ebben az értelemben a munkásművelődés intézményeinek működése folyamatos volt, nem szakadt meg a háborút követő diktatúra éveiben sem, sőt tartalmában inkább bővült (vö. a szakszervezetek transzmissziós szíj szerepével, illetve a kibővítés példaként a munkásörtség létrehozásával 1957-ben.) Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy a szakszervezeti mozgalom hanyatlásával, az üzemi szakszervezetek felszámolásával a munkásművelődés intézményei az 1980-as években megszűntek, illetve némelyikük kulturális célú nonprofit szervezetté alakult. A szakszervezeti kezelésben működő könyvtárak megszüntetése például drámai méreteket öltött: „A rendszerváltáskor működő, közel 4000 munkahelyi könyvtárból mára 200 sem maradt.” (44. old.)

Általában véve a társadalmi jelenségek történeti összefüggéseinek bemutatása gyakran esik a teleológiai megközelítés hibájába, és nem kevésbé gyakran a történelmi relativizmus csapdájába. Kuti egy német szerző cikke (Stefan Toepler: *From Communism to Civil Society? The Arts and the Nonprofit Sector in Central and Eastern Europe. The Journal of Arts Management, Law and Society*, 30 [2000], 1. szám) alapján azt írja, hogy „az állami vállalatok által játszott – a szocialista országok többségében, így az NDK-ban is elterjedt – mecénási szerep, funkcióját tekintve, sok szempontból hasonlított arra, ahogyan a piaci elven működő nyugatnémet cégek járultak hozzá a kultúra finanszírozásához” (35. old.). E helyütt legyen elég megjegyeznünk, hogy a kultúra vállalati támogatása egymástól markánsan különböző ismérvekkel, tulajdonságokkal leírható jelenség a tervgazdálkodás, illetve a piacgazdaság viszonyai között. „A rendszerváltás pillanatában – foglalja

